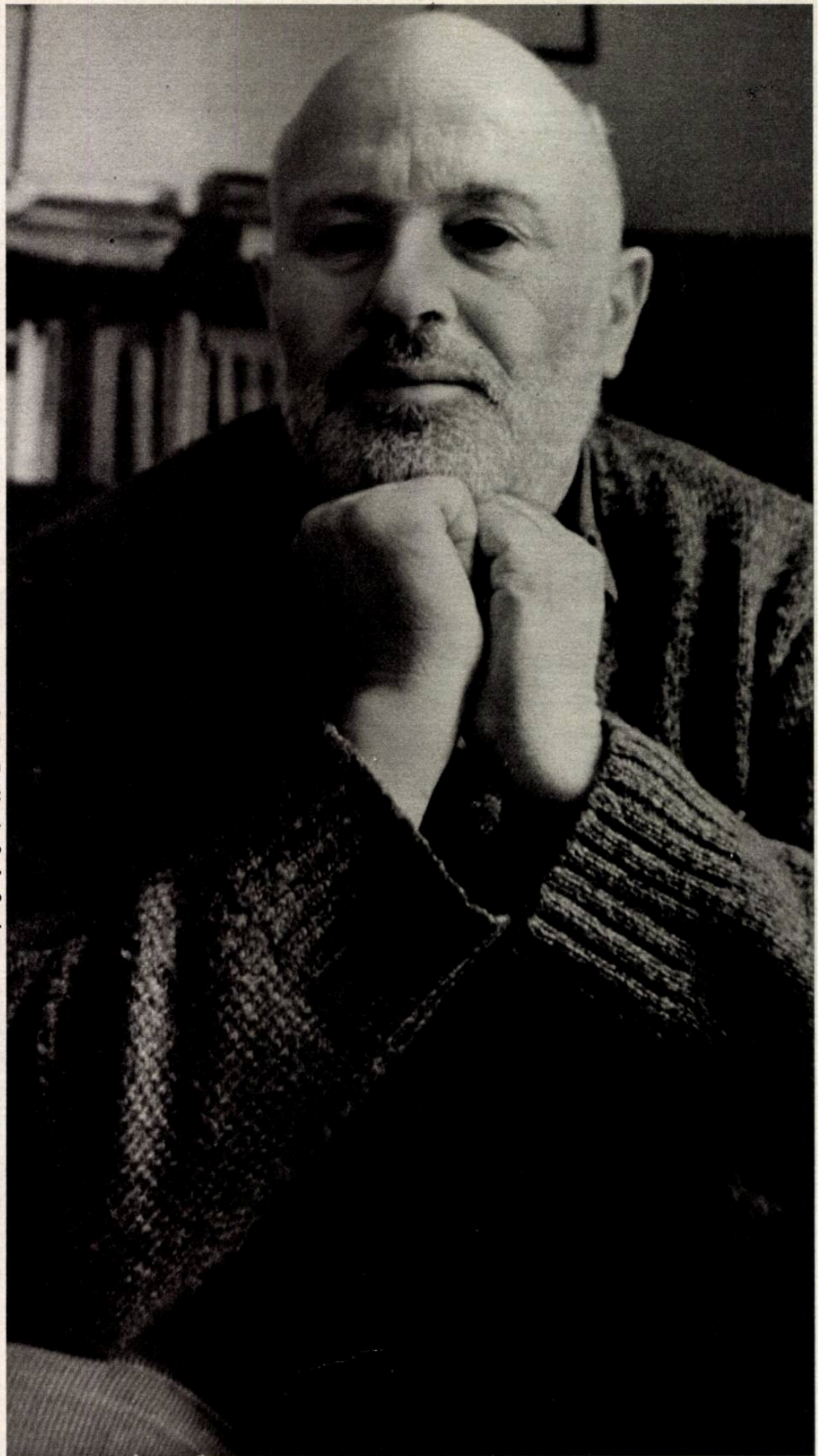

Eörsi István sztár lett. Egyszerre három darabját játsszák budapesti színházakban. Emlékezés a régi szép időkre című börtönmélekirata bestsellerként fogyott el. De **Eörsi István** úgy alkalmazkodik a népszerűséghez, mint évekig a népszerűtlenséghez: dolgozik, ír, felszólal, politizál, gondolkodik, utazik. Annyi változott csak, hogy interjúkat ad, a tévékamerák világítják be tágas lakását, rádiósok faggatják.

AZ EÖRSI

FOTÓ: REGŐSGÁBOR

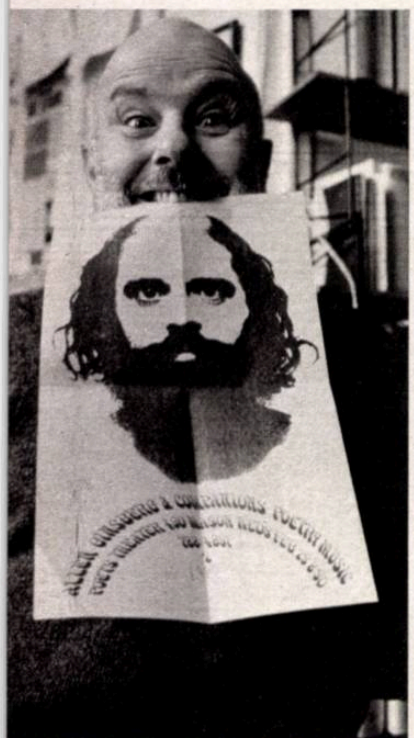
– Kicsit könnyebb a közönségnek dolgozni, de igazából nem változott bennem semmi. Volt valaki, aki több mint tíz éven át nem értette, hogyan bírom ki a mellőzést. Féltett, hogy összeroppanok. Én meg azt nem értettem egészen, mitől félt. Utólag persze magam sem tudom, hogyan bírtam ki ezt a harminc évet. Annyi bizonyos, hogy nem éreztem magam rosszul. Először is: az eltiltásom nem volt abszolút. Könyveim megjelentek, és volt olyan időszak az életemben, amikor minden héten szerepeltem az ÉS-ben: csak 1981-ben szigorodott meg az engem sújtó tilalom. Így aztán 1981 és 1988 között Magyarországon főként

szamizdatokban publikáltam. A nagy nyilvánosságot jelentő médiumoktól – a rádiótól, a színháztól, a filmtől – viszont már a hetvenes években eltiltottak, több lépcsőben. Ám abban az időben is inkább az zavart, hogy természetellenes helyzetemet még íróbarátaim is természetesnek vették. Eltiltásaimra az Írószövetség vezetői – *Darvas Józseftől Cseres Tiborig* rábólintottak. Meg is tehették, hiszen az irodalmi élet nem tartott számon.

– *Nem túloz?*

– Egy régi ismerősöm elmesélte, hogy évtizedeken át került engem, mert olyan bátor és provokatív cikkeket jelentettem meg soroza-

Egyszerűbb volt azt gondolni, belügyes engedéllyel hősködik

„Besúgónak tartott, mert tetszettek neki az írásaim...”

túl okos, az bal kézzel vakarja meg a jobb fülét. A három német év egyébként azért volt jó, mert szabadságot magam az édes hazából, és végleg megszabadultam a provinciális értékrend nyomása alól.

– *Önbizalma adottság vagy szerzett jó tulajdonság?*

– Valószínűleg része ez annak, amit biológiai optimizmusnak neveznek. Vannak persze szenvedő periódusaim, meg önsajnálóak is: de alapjában keveset foglalkozom azzal, hogy milyen vagyok. Inkább arra koncentrálok, amivel foglalkozom. Nagy hatással volt rám *Lukács Györgynek* egy anekdotája. Sértáltak egyszer *Balázs Bélával* a Lánchídon, és Balázs, aki akkoriban talán tizenkilenc éves volt, azt mondta, hogy olyan nagy drá-

maíró akar lenni, mint Shakespeare. Lukács hozzátette: „Érdekes, nekem sose jutott eszembe, hogy akkora filozófus legyek, mint Kant, mindig akkora akartam lenni, amekkorára én lehetek”. Ha figyeli az irodalmi életet: jó nevű költők, ha, mondjuk Nagy Lászlót idézik, feltétlenül tisztazzák, milyen volt Nagy László viszonya hozzájuk. Én, ha Nagy Lászlóról beszélnek, arra koncentrálnék, hogy milyen volt ő. Ginsbergről én is szubjektívan írtam. De nem értékítéletet közöltem, hanem gondolkodásunk különbözőségére próbáltam fényt deríteni.

– *Hasonlítanak is egymáshoz?*

– Az élethez való viszonyban hasonlítunk nem egymáshoz. A legszabadabb ember, akit életemben láttam. Olyan szabad ember, amilyen csak Amerikában lehet valaki. Ott az emberek kilencven százalékának eszébe

„...mindig sokra tartottam az eszemet, de sohasem hittem azt, hogy okosabb vagyok Ady Endrénél.”

sem jut szabadnak lenni. Többnyire elfogadják, amit központilag beléjük adagolnak. De aki szabad akar lenni, az nagyon szabad lehet. Úgy érzem, olyan szabad voltam (vagyok) belsőleg, amilyen az ember Magyarországon lehet. Ezzel persze meg sem közelítem Ginsberg szabadságát. A hely szellemét is tekintetbe kell venni, és ezért kölcsönös rokonszenv alakulhatott ki közöttünk.

– *Miben nyilvánul meg a szabadság?*

– Nem tudtam kényszerek között élni soha. Bármennyire ellenkezett is a józan eszemmel, az ítélőképességemmel: a kapcsolataimmal is úgy voltam, hogy ha valamit hirtelen már kényszeresnek éreztem, abba hagytam. Olyan kapcsolatokat is fölborítottam, amelyekről tudtam, hogy jobbakat úgysem találok soha többé. De ha valaminek eluralkodott a kényszeresség: hát továbbálltam. Egyszerűen tudtam: ha tovább csinálom, tönkreteszem a másikat is, magamat is. Így vagyok a munkámmal is. Nem vagyok dilettáns, így hát meg tudok írni olyasmit is, amire nincs elementáris késztetésem. Antigoné-darabomat például rendelték tőlem. Am ha valami olyasmire kérnek, ami ellenkezik a hajlamaimmal vagy a meggyőződéssel, képtelen vagyok megcsinálni, bármennyire szeretném.

– *Mostanában mintha könnyebb volna szabadnak lenni.*

– Ha valóban létrejön a többpártrendszeres demokrácia, akkor mindenképpen sokkal jobb lesz, mint idáig volt. Egyébként: ebben az országban egy szocialista vagy akár egy baloldali liberális fejlődés esélye is elég korlátozott, bár nem reménytelen. Nálunk Trianon óta a nemzeti propaganda mindig megkülönböztetett sikerre számíthatott. Ez veszélyeket rejt magában. Polgári demokratikus fejlődés helyett könnyen alakulhat ki magyar értelemben vett jobbközép uralom. Ez természetesen nem lenne olyan rossz, mint amilyen Horthy idején volt, mert megszűnt a nagybirtokrendszer, és nem lehet olyan rossz sem, mint amilyen a kádárizmus volt, hiszen szétesik a monolit pártállam. A másik nagy félelmem, hogy a gazdasági helyzet gyorsabban romlik, mint ahogy a demokratikus politikai struktúra kiépül, és ezért ezt megelőzik az éhséglázadások. A helyzetet súlyosbítja, hogy máris jelentkezik a szociális demagógia, amire főképpen a régi

„...ebben az országban egy szocialista vagy akár egy baloldali liberális fejlődés esélye is elég korlátozott, bár nem reménytelen.”

szakszervezeti emberek hajlamosak, meg a volt MSZMP-tagok egy része. Azt mondják: Kádár alatt mégis olcsó volt az élelem, és mindenkinek volt munkája. Bölcsen elhall-

gatják, hogy a mostani lezúllás a kádári gazdaságpolitika egyenes következménye. Félő, hogy a munkások egy része – mivel sehol sem talál meggyőző munkáspárti programra – a reform és a demokratizálódás ellenségévé válik. A harmadik nagy félelmem az, hogy akárki kerül a kormány élére, népszerűtlen intézkedésekre kényszerül. Népszerűtlen intézkedéseket pedig – bizalmi válság idején – csak hiteles embertől fogadnak el. És az ilyen – nagy hiánycikk.

– *Miért?*

– Mert a posztsztálinista rendszer sajátossága, hogy lejárta a saját embereit. A demokratikus centralizmusnak becézett gerinc-törő gyakorlat arra kötelezi őket, hogy a párt álláspontját akkor is képviseljék a nyilvánosság előtt, amikor egyáltalán nem értenek egyet vele. Tegyük fel például, hogy *Pozsgay Imre* rokonszenvezett *Dubcekkal*. 1977 végén mégis ő ítélte el a legélesebben Pozsonyban azokat, akik aláírták a Charta 77-nek szóló szolidaritási nyilatkozatot, és még az sem tartotta vissza, hogy jó barátja, *Csoóri* is az aláírók között volt. Vagy: *Nyers Rezső* az MSZMP központi bizottságának tagja volt, amikor *Nagy Imrét* felakasztották. Biztos vagyok benne, hogy *Nyers* ellenezte a gyilkosságot, de nem határozta el magát tőle nyilvánosan, és ez lerontja a hitelét. Sajnos, az ellenzék soraiban sincsenek még olyan hiteles emberek, akiknek hisz a lakosság. Nem is formálódhattak ki, hiszen a posztsztálinizmusnak – így a kádárizmusnak is – a lényegéhez tartozik, hogy az ellenzékiek csak rágalmozotti minőségben szerepelhettek a nyilvánosság előtt. Most viszont olyan tömegesen jelentkeztek, hogy a nép nem ismeri ki magát közöttük. Mindenesetre biztató, hogy sok rokonszenves arc bukkant föl az ismeretlenségéből: politikusok, szakemberek, olyanok, akiknek a kádárizmusban csak mély hallgatással lett volna esélyük.

– *Régebben nem lehetett látni, hogy ez a nép milyen tehetséges?*

– De lehetett látni – dokumentumfilmekben. Ahol a rendezők a naivitás maszkját öltötték magukra, és megszólaltatták az embereket. Egykettőre kiderült, hogy tíz emberből

„...a posztsztálinizmusnak – így a kádárizmusnak is – a lényegéhez tartozik, hogy az ellenzékiek csak rágalmozotti minőségben szerepelhettek a nyilvánosság előtt.”

kilenc lényegesen okosabb, mint egy átlagos miniszter, vagy parlamenti elnök.

– *Mondja, hogyan lesz valakiből forradalmár? Úgy születik?*

– 1945-öt nagy felszabadulásnak éltem át. Azt reméltem, hogy felépül az osztály nélküli társadalom, melyben nem lesz nemzeti, faji és osztályelnyomás. Ez a vélemény nemzedéket hatott át. Aztán észre kellett vennünk, hogy új osztálydiktatúra felé fejlődünk, és mi nemcsak becsapottak vagyunk, hanem a becsapás eszköze is. És akkor megindult a jóvátételi mechanizmus, ez „segített” engem a börtönbe, másokat pedig az akasztófára. A túlélők vagy kiegyeztek a valósággal, vagy kiábrándultak vissza vonultak, vagy más meggyőződést választottak maguknak, megtagadva minden korábbi nézetüket. Volt azonban egy olyan kisebbség, és ide sorolom magamat is, amely a baloldaliságot és a forradalmi szemléletet, magatartást át akarta menteni a konszolidáció körülményei közé. A baloldaliság az én szememben nem más, mint a szociális igazságnak és az emberi jogok teljességének egyidejű kivirágztatására irányuló törekvés. Különösen fontosnak tartom, hogy a polgári forradalom és a szocialista forradalom célkitűzései között lehetséges a kontinuitás. Egyébként e probléma legnagyobb ideológusa *Bibó István*, tehát olyasvalaki, aki túrheterellenek tartotta azt a kom-

munista tébolyt, hogy ami burzsóá, az eleve gyanús. Nem vagyok liberális, tehát nem ál-lítom, hogy a kapitalista demokrácia gyönyörű, és azt sem mondom, amit a kom-munisták, hogy föl kell számolni mindazt, amit a polgárság létrehozott. Abból kell to-

„...a szabadság a létező szocializmusban nem létezik, a polgári demokráciában formalizálódik.”

vább építkezni, ami van. A legnagyobb dilemmának a szabadságélményt tartom. Ha ezt gazdaságilag abszolutizáljuk, az föltétlenül az egyenlőségnek, a testvériségnek a ro-vására megy. Mert ha mindenki teljesen sza-bad, akkor nyilvánvalóan az erősebb – a gaz-daságon kívül – elfoglalja az állam vezető posztjait is, a gyengébbeknek pedig semmily-en védelmük nincs. Így hát – véleményem szerint – fontos feladat, hogy kimutassuk: a szabadság a létező szocializmusban nem léte-zik, a polgári demokráciában formalizálódik.

– Formalizálódik?
– A kapitalizmusban is antidemokratikus struktúrák alakulnak ki. Például: a Világ-bank, a Nemzetközi Valutaalap sokkal na-gyobb hatalom, mint a kormányok. Mégsem tudjuk, ki választja a vezetőségüket: annyi biztos, hogy nem azok, akiknek az életét dön-tően befolyásolják. Ugyanez érvényes a ma-mutvállalatokra is. Ezek a struktúrák kivon-ják magukat az ellenőrzés alól, és mindig van annyi hatalmuk, hogy közvetlen érdekei-ket az emberiség távolabbi érdekeivel szem-ben érvényesítsék. Példának csak az atom-ipart hozom fel: bármilyen békés vagy hábo-rús veszéllyel – a végpusztulással – fenyeget is, nem ellenőrizhető kielégítően, mert olyan erős lobby áll mögötte, mely meggátolja tör-vényes szabályozását. Úgy gondolom: ez is példa arra, hogy a szabadság saját maga el-len fordulhat. A szabadságot, bármilyen nép-szerűtlenül hangzik is, korlátozni kell, ha majd részünk lesz belőle. Vagyis: azokat a funkcióit, amelyek végül antidemokratikussá válnak, a társadalom ellenőrzése alá kell hely-ezni. A szabadság ne hiúsíthassa meg az esélyegyenlőség irányában tett erőfeszítése-ket. A totális egyenlőség utópiája persze ne-vetséges, már csak azért is, mert az emberek képességei különbözőek; de az esélyegyenlő-ségre törekedni kell. Ennek érdekében támo-gatni kell az alulról jövő szerveződések, öngazgatási és egyéb formákat, még akkor is, ha ezek még soha igazából nem jártak si-kerrel. Az ilyen kísérletek minden válságkor-szakban erőre kapnak – ez azt mutatja, hogy az emberiség vágyai és törekvései fűződnek hozzájuk. Miért ne lehetne újra esélyt adni

nem gondolhatja egy szonett megírása köz-ben, hogy ezt a jelzőt okosabb volna nem használni. Így hát nem tekintem magam po-litikusnak. Az igazság bajnokának is csak igen korlátozottan. Élni nem lehet úgy, ha minden pillanatban arra gondolok, hogy szíj-jal verik a négereket. Brechtnek van egy ver-se: „Micsoda világ ez, / Amelyben gonoszság a fákról beszélni, / Mert annyi gazságról hall-gatsz, / míg ezt teszed”. Vagyis: ha követke-zeteseink vagyunk, akkor az élet minden szép óráját megmérgezi annak a tudata, hogy most hálnak éhen Pakisztánban, és még két tucat országban, éppen most, amikor úszom a boldogságban. Aki ezzel a tudattal él: bele-pusztul. Az ember önvédelmi reflexei szerenc-sére működnek, és én ezt továbbfejlesztet-tem magamban, mert élvegek ember vagyok. Van egy ilyen négyesorosom: „Szabadság, szerelem, / Bekapnám mindkét horgot, / Csak e kettő kell nekem, / A tömegsírrol szí-vesen lemondok.”

– Ezt a gondolatot már különböző változatokban olvastam magától. Védekezés ez, vagy féligazság?

– Igyekszem megúszni a mártírhalált, na-gyobb disznóságok nélkül. Szeretek élni.

– Írni?

– Írni is. Sajnos. Olykor úgy kell leállíta-nom magam. Vannak olyan típusok, mint – mondjuk – Lukács, akik tízéves terveket csi-nálnak. Én nem tudom, jövőre mit írok. Sőt,

„Sosem leszek politikus. A politikus rákényszerül arra, hogy a taktikai szempontokat gyakran az elvi szempontok elé helyezze.”

sokszor azt sem, hogy a jövő héten mit. Nem vagyok életműépítő. De azért remélem, mű-ködök valamilyen szelekciós képességem.

– Élvetegysége miben nyilvánul meg?

– Fogékony vagyok az öröme. Szerintem századunk legnagyobb betegsége, hogy min-denre intézményesen oktat, csak az öröme nem. Főtantárggyá kellene tenni a humort, mely a világ ellentmondásainak élvezetéből fakad. Örömet persze nemcsak a szenvedés legyőzése okoz, hanem minden, ami másnak is boldogságforrás. Olykor persze az egyik öröm keresztezi és korlátozza a másikat. Szörnyű, hogy a jó dolgok közt is folyvást vá-lasztanunk kell. Olykor, ha olvasok, úgy ér-zem, én bolond, hogy lógok, az írástól ves-zem el az időt.

– Ha mondjuk kávézik, iszik, beszélget... Akkor is lelkifurdalást érez?

– Előfordul. De természetesen ettől még iszom, kávézom és beszélgetek.

– De nem egyedül, ugye?

– Ha arra gondol, hogy nő vagyok-e: az utóbbi három évben egyedül élek. Pontosab-

„Főtantárggyá kellene tenni a humort, mely a világ ellentmondásainak élvezetéből fakad.”

nekik a többpártrendszeri piacgazdaság kö-rülményei között?

– Ezt úgy mondta el, mint egy aktív poli-tikus: világosan és közérthetően. Csakhogy ön író. Mégis a politika a legérzékenyebb pontja?

– Én a politikát nemcsak politikának fo-gom föl, hanem a szociális igazságért folyta-tott küzdelem morális kötelezettségének. So-sem leszek politikus. A politikus rákényszer-ül arra, hogy a taktikai szempontokat gyak-ran az elvi szempontok elé helyezze.

– Szeretnie kell a hatalmat?

– A hatalmat is szeretnie kell, és – taktiku-san – meg kell győznie az embereket prog-ramja helyességéről. Egy író azonban nem tolhatja előtérbe a taktikai szempontokat,

ban: anyám halála óta élek egyedül, mert a feleségeim változtak, de anyámmal negyed-századig együtt laktam. Az első feleségem egyébként szigorú bírálóm volt. Később is akadtak jól működő kapcsolataim, és akik igazán fontosak voltak nekem, azoknak meg-mutattam frissen elkészült írásaimat. Íróilag azonban senki sem befolyásolt. Ami a szerel-met illeti, voltak nők, akik egészen másmi-lyenek voltak, mint én: a másság a szabad-ság látkörét növeli. És voltak nők, akik ha-sonlítottak hozzám: az azonosság a szabad-ság erejét növeli. Buta nővel soha életemben nem voltam képes foglalatostkodni. Hiába tet-szett, izgatótt, vonzott; kis idő múlva csömör fogott el, ami kiölt belőlem mindent.

MAGYAR JUDIT

Egy darab abból a korszakból, amikor állítólag nem maradtak jelentős művek az asztalfiókban: Jolán és a férfiak (Játékszín, rendező: Acs János)

A tanítvány viaskodása Lukács György szellemével: Az interjú (Játékszín, rendező: Babarczy László)

Az Antigoné rendelésre íródott: Tragédia magyar nyelven Szophoklész Antigonéjából (Várszínház, Refektórium, rendező: Csiszár Imre)